

Mellan Oftedal och Apollo

av Christer Hedin

Om vidskepelse i vetenskaplig förklädnad

New Age är ett typiskt uttryck för det andliga klimatet i dagens Sverige. Det är en samlingsbeteckning för en rad företeelser med oklara konturer men med fast och klart urskiljbar kärna. Det är en tankeströmning som främst tillhör religionens område. Problemet är dock att företrädare för New Age med förkärlek åberopar vetenskap som stöd för sin tro och gärna uttrycker sina tankar i ett språk som hämtats från vetenskapen. Som vanlig vidskepelse skiljer sig inte New Age från annan övertro, men den blir förrädisk genom sin pretentiösa hänvisning till moderna forskningsresultat. De bakomliggande orsakerna diskuteras i denna artikel, som är en utvidgad version av ett Obs-inslag från i mars 1997.

Trots namnet innehåller New Age en rad gamla tankar som åter har fått liv under de senaste tjugo åren. Orsakerna till detta kan vara flera. Först kanske man bör påpeka att intresset statistiskt sett är ojämnt fördelat över landet och samhällsklasserna. New Age är ett storstadsfenomen som attraherar vissa grupper av välutbildade. Eftersom dessa har stort inflytande över medierna och debatten kan intresset te sig större än vad det är. Olav Hammer hävdar dock i sin nyligen utgivna bok *På spaning efter helheten*. New Age – en ny folktro? (recenseras på annan plats i detta nummer av *Folkvett*) att denna tankeströmning numera kan betraktas som vår största religion. Vad är det som gör den så lockande?

Teknik och romantik

New Age framträder som en böjelse för det ockulta i olika skepnader och tycks i detta avseende vara en romantisk reaktion på förnuftstron under 1960- och 70-talen. Det är möjligt att historien följer en pendelrörelse, även om den inte kan beskrivas med begreppen tes och antites som övergår i en syntes. Hegel har beskyllts för att omfatta denna föreställning men han avvisar den som "ett livlöst schema". Det är ändå möjligt att en tid blir så präglad av vissa föreställningar att nästa skede uppvisar en reaktion. Den starka tron på teknisk och social ingenjörskonst med rationella förtecken skulle då ha slagit över i en romantisk period med känslan som dominerande själsförmögenhet.

En svag tendens i den riktningen kan sedan förstärkas av mediernas intresse. Inom medierna har det funnits hänfödda och okritiska megafoner för New Age-idéerna. På detta område har speglandet alltid gått före granskandet. Det kan finnas flera skäl till detta. Journalister kan lockas av det spektakulära. Uri Geller fick en gång stort utrymme i public service-televisionen. Många journalister har en allmänt samhällsriktad utbildning. Den kan vara präglad av positivistiska metoder. När dessa började ifrågasättas under 1970-talet blev det lätt att kana över i motsatta diket och avsäga sig alla krav på sans och förnuft i bedömningen av vetenskapliga metoder och forskningsresultat.

Kommersiella krafter har också förstärkt tendenserna för att kunna utnyttja dem. Det finns alltid framsynna företagare som vill slå mynt av ett mode. Vattumannens bokhandel säljer särskild New Age-lit-

teratur. Anhängarna samlas på egna caféer. Dyrbara kurser lär ut shamanens teknik och vägen till det inre jaget. Lönsamheten visar sig också i att New Age har ansetts vara värt en mäsas – eller flera. På sådana utställningar samlas allt vad branschen kan erbjuda av övertro och undermedel. Medierna lever i symbios med dessa kommersiella krafter. De ger häxor och shamaner extra reklam för att själva göra förtjänst.

Det sunda förnuftet är människans absolut bästa vapen i kampen för tillvaron. Det har hjälpt oss att underlätta försörjningen, minska lidandet och få bukt med dödliga sjukdomar. Utan stöd av det sunda förnuftets omdöme och slutledningsförmåga är mänskligheten hjälplös mot alla de makter som hotar livet och utvecklingen mot en drägligare existens för fattiga och plågade. Hur kan det komma sig att de som har fått stora ekonomiska förmåner genom sunt förnuft och rationellt tänkande sedan frivilligt vänder sig till vidskepelse och förvirrade fantasier? Hur kan det osunda oförnuftet som New Age representerar väcka så stort intresse? Det kan bero på att människan inte nöjer sig med att leva av förnuftet allena och att en alltför förnuftig tillvaro skapar nya behov.

Längtan efter livsnjutning

Den tyske filosofen Friedrich Nietzsche (1844 – 1900) hävdade i sin bok om den antika tragedin, som utgavs på tyska 1872 och förelåg i svensk översättning med titeln *Tragedins födelse* år 1902, att den grekiska tragedins uppstod genom att två element smälte samman. Dessa element kallar han det apolliniska och det dionysiska. Två gudar står

som symboler för dessa drifter hos människan. Arvet från Apollo präglas av förnuft och klarhet, sans och klok bedömning. Det dionysiska är den extatiska livsnjutningen som driver människan till orgiastisk driftsutlevelse.

Detta utvecklades till en allmän föreställning om människans livshållning. Det goda livet borde präglas av en balans mellan det apolliniska och det dionysiska, alltså mellan den besinningsfulla klarsynen och den besinningslösa livsnjutningen. Utvecklingen i Västerlandet har spårat ur, menade Nietzsche. Herakleitos var enligt honom den sista "balanserade" människan. Hans liv präglades av en sund balans mellan det "sunda förnuftet" och den "osunda hämningslösheten". Sedan gick det utför genom småsinta besinningsprofeter som Sokrates och Platon. Alla har blivit så kloka och behärskade i Västerlandet att vi förlorat förmågan att leva. Apollo har besekrat Dionysos och därmed berövat oss ett fullödigt och harmoniskt liv.

Dessa begrepp har sedan använts av andra för att beskriva tendenser i olika kulturer. Den amerikanska kulturanthropologen Ruth Benedict (1887 – 1948) gjorde en åtskillnad mellan olika kulturmönster, som betecknades med Nietzsches termer. Hennes bok Kulturmönster utgavs 1934 och förelåg i svensk översättning år 1949. Ett apollinskt kulturmönster har som främsta kännetecken en sträng kontroll av känslolivet. I det dionysiska får känslorna däremot komma till utlopp i mer eller mindre extatiska eruptioner. Ruth Benedict beskriver i första hand hela samhällen men menar att individerna alltid präglas av det kulturmönster som utmärker samhället. Också hon menar att det väs-

terländska samhället präglas av apollinska värderingar.

Stämmer detta i dagens Sverige? Är det dionysiska numera underordnat eller utplånat i vårt land? På den frågan kan man svara både ja och nej. Det finns kvar en längtan efter upplevelser av det känslolästa och hämningslösa, men respekten för förnuftet är så stor att man inte alltid vill erkänna den och kan nämna den vid sitt rätta namn. Man vågar inte öppet visa bort förnuftet utan måste ge sken av vetenskaplighet också åt orgierna i extatisk hänryckning. Så kan New Age-rörelsernas popularitet förklaras.

New Age-rörelser utnyttjar behovet av känsloupplevelser på ett sätt som skall kunna accepteras också inom apollinska kretsar. Många anhängare har akademisk utbildning. Vetenskapen åberopas som stöd eller stundom som upphov till idéerna. För att det hela skall gå ihop måste vetenskapsbegreppet definieras på deras egna villkor. Det leder till missförstånd och oklara gränsdragningar. Den form av vetenskap som New Age kan stödja sig på är inte grundad på sunt förnuft. Detta framträder på olika sätt inom den kärna av tankegods som förenar olika New Age-rörelser.

Allt är en ändamålsenlig helhet

New Age är en rörelse med oklara gränser men det utesluter inte att den präglas av vissa centrala tankar. Den första kan man kalla holism. Allt existerande är en enhet. Friedrich von Schelling (1775 – 1854) uttryckte sin romantiska helhetssyn på tillvaron med orden "naturen är omedveten ande och anden medveten natur". Sådana formuleringar kan New Age-anhängare i

regel entusiastiskt instämma i. Det finns ingen död materia. Hela verkligheten utgör en levande organism. James Lovelocks Gaia-hypotes är sannolikt inte skapad för att tillfredsställa New Age-intressen men kan ändå tjäna dem. Lovelocks bok heter i svensk översättning Gaia i Planeten Jorden och utkom 1991.

Enligt denna är jorden och alla de livsytringar som förekommer där en superorganism med självreglerande förmåga. Gaia utgör ett system som genom Jordens historia har reglerat temperaturen genom att levande organismer påverkat atmosfären så att temperaturen blivit den för systemet bästa. Lovelocks teori är inte accepterad i större utsträckning bland forskare av facket men kan ge stimulerande impulser till den som redan bestämt sig för en holistisk syn på tillvaron. Då spelar dess hypotetiska karaktär en underordnad roll.

Här ser man också hur tacksamt det är att anknyta till indiska traditioner. Där har djur och växter alltid värderats högt eftersom de är bärare av det biologiska livet. Jainismens ahimsa-ideal, som inspirerade Gandhi till en kamp utan våld, har gjort det till en meningsfull livsuppgift för munkar att undvika allt dödande. Det förverkligas genom att de sopar vägen framför sig och silar andningsluften, allt för att inte döda osynliga varelser. En sådan respekt för mikroskopiska varelser kan visserligen verka imponerande, men också skymma det ofrånkomliga ansvaret för människor som samtidigt lider av sjukdomar och dör av svält.

Från Indien hämtade också Herman Hesse inspiration till sin roman Siddharta. Den utkom redan 1922 men har sedan inspirerat många läsare till längtan efter upplevelser av

existensens helhet. Huvudpersonen söker livets mening i olika läror och finner den i upplevelsen av enhets-tanken. Allt är ett och förenas genom en andlig "insida" som kan kallas brahman eller världssjälén. Det är tankar som presenterades i Europa vid slutet av 1700-talet och fick starkt gensvar från romantiska filosofer under 1800-talet. Både Schelling och Schopenhauer röjer ett inflytande från indiska tankar.

Livets oförstörbarhet

Från denna helhetssyn kan man härleda andra drag med indisk anknytning. Livets enhet uppfattas ungefär som energins oförstörbarhet. Liv kan inte utplånas, bara ändra gestalt. Av det följer tron på reinkarnation som inom New Age innebär att människor återföds till allt mer upplysta varelser. Läran om återfödelsen har inte den vedergällningsfunktion som i de indiska religionerna. Den liknar mer en "pedagogisk" reinkarnationslära som förekommit i Medelhavsområdet under antiken inom olika former av gnosticism. Gnostikerna delade in människorna i grupper efter deras andliga potential. Några var "materialister", andra "själsliga" och slutligen fanns det en högsta grupp som kallades pneumatiker eller andliga.

Människan skulle förverkliga den utveckling hon var mäktig men för de båda första grupperna satte den naturliga utrustningen ett tak. Deras belöning var att i nästa liv stiga till en högre grupp. På detta sätt fanns det inslag av kastväsendet också i gnosticismen. Genom detta system kunde man förklara att vissa var oemottagliga för gnostikernas förkunnelse. Andra ville uppleva extas men lyckades inte. Det är ett hårt slag för den som anser att känslor

mässiga upplevelser är garantin för lärans sanning och individens andliga mognad. Reinkarnationsläran garanterar belöning i nästa liv till trogna men mindre framgångsrika anhängare.

Denna form av reinkarnationslära omfattade också kyrkofadern Origenes (som dog år 250) under en del av sitt liv. Nutida anhängare av läran har därför hävdad att reinkarnationen ingick i kristendomens ursprungliga förkunnelse men senare förkvävdes av kyrkan. Det är ett missvisande påstående eftersom Origenes redan under sin levnad representerade endast en utvecklingslinje i den kristna traditionen. Detta är ett exempel på de ansträngningar som görs för att förena biblisk och indisk religion. Det finns många som anser att Jesus under sin ungdom (de okända åren mellan tolv och trettio års ålder) måste ha besökt Indien. Andra hävdar till och med att han överlevde korsfästelsen och begav sig till Kashmir där han dog vid hög ålder. Graven kan beskådas i Kashmir. Denna teori fick dock en knäck då en japan ansåg sig ha funnit Jesu grav i Japan, där han levat till han blev 120 år, allt enligt inskriptionen på gravstenen.

I dag är läran om reinkarnationen accepterad av stora grupper som påverkats av New Age. De talar ofta om karmas lag och människans ansvar för sina handlingar. Men de ser i första hand återfödelsen som en möjlighet till andlig utveckling och förädling. I det avseendet anknyter de till gnosticismen och den teosofi som förkunnades i Europa av Madame Blavatsky och andra "ambasadorer" för indiska läror under slutet av förra århundradet. Det förekommer att skådespelare och artister inom populärmusiken framträder i veckopressen och berättar om

sin tro på reinkarnation. Andra beskriver upplevelser i föregående liv. Det är dock alltid mänskliga liv de har levt och mänskliga liv de ser fram emot. Argumenten för denna tro är vanligen att "livet inte kan utplånas" och att "människan inte hinner mogna under ett enda liv". På så sätt är det en västerländsk, pedagogisk reinkarnationslära, avpassad för vår längtan efter fortsatt existens respekt och avklädd alla skrämmande vedergällningsaspekter.

Holismen innebär att universum uppfattas som en organism där allt är levande och besjälade. Naturen tolkas efter biologiska förebilder. I biologin används ofta ändamålsförklaringar. Vi kan säga att människan har galla för att bryta ned fett i födan. Det förutsätter att naturen är genomtänkt och viljestyrd. Allt som sker har ett syfte. Det finns en djupare vishet i tillvaron som vi måste upptäcka och dra slutsatser av. Detta leder till att slumpen och verkande orsaker, som ligger före i tiden, avvisas. Allt som sker måste vara bra för något. Vet vi det inte kan vi spekulera. Om en växt har njurformade blad kan det bero på att den hjälper mot njursjukdomar. Blomman har inte gul färg utan orsak. Kanske hjälper den mot gulsot. Denna typ av homeopatiska associationer hämtar näring från föreställningen om naturen som ett levande väsen. Människan handlar med avsikt, för att uppnå vissa syften. Universum har på samma sätt en avsikt med allt.

Förment vetenskaplighet

Detta hänger samman med det andra draget i New Age: Den ytterst spekulativa synen på sanning och verklighet. Vetenskapen åberopas

ständigt men sanningskraven ligger ljusår ifrån vad som tillämpas inom den vanliga vetenskapen. I stort sett kan man säga att allt som är önskvärt och tilltalande också måste vara sant. Universum är en besjälad och fulländad organism där allt är ordnat till det bästa. Vad som är bra måste därför också vara verkligt. I ett av de medeltida gudsbevisen hävdades att Gud måste existera, eftersom Gud är fullkomlig och det måste vara bättre att existera än att inte göra det. Detta är en modern variant av samma tankegång. Om allt i universum är fullkomligt måste det önskvärda vara verkligt. Vill någon ifrågasätta detta ligger bevisbördan hos tvivlaren.

På så sätt har vi kommit långt från Descartes princip att tvivla på allt som inte med säkerhet kan bevisas vara sant. Vetandet måste enligt honom vila på fast grund. Om vi utgår från osäkra förutsättningar vilar kunskapens byggnad på ett ostadigt och opålitligt fundament. Detta bekymrar inte företrädare för New Age. Deras upplevelse av universums fullkomlighet ger en berusande lyckokänsla, som inte har mycket med sunt förnuft att göra. De talar gärna om sanning men då med en egen innebörd. Lösryckta citat från en tänkare som Kierkegaard kan åberopas till stöd. Hans yttrande om subjektiviteten som sanningen tycks legitimera påståenden som sanna utan att de kan förenas med andra sanningar eller bekräftas genom andra iakttagelser.

Inom New Age lanseras halsbrytande hypoteser om kropp och själ, hälsa och sjukdom, himlakropparna och universum. Alla gapar hänfört inför det fantasieggande i teorierna. De gäller som sanna så länge ingen med fullkomlig säkerhet kan

bevisa motsatsen. Empirisk vetenskap når aldrig längre än till sannolikhet och även om den är klar och entydig kan tvivlaren alltid kräva ännu större säkerhet. Det spelrum som återstår ger anhängaren av en orimlig teori möjlighet att hålla fast vid sin tes tills någon har bevisat motsatsen och eftersom bindande bevis inte existerar så kommer önskedrömmarna aldrig att behöva överges. New Age lever av medvetna eller omedvetna "livslögner", och om doktor Relling i Ibsens drama *Vildanden* har rätt är livsvillkoren ett livsvillkor. I fråga om New Age tycks doktor Rellings påstående inte sakna berättigande.

Frågan om amalgamets farlighet erbjuder ett typiskt exempel. Anhängare av New Age brukar vara motståndare till vissa behandlingsmetoder som anses vara onaturliga. Till dessa hör i första hand neuroleptika. Det är ett arv från vänstervågen som hävdade att neuroleptika är ett sätt att söva ned den ångest som kapitalismen skapade och samtidigt göra pillerfabrikanten förmögen. Amalgam är kvicksilver och eftersom det är farligt för människan så kan det vara farligt att använda i tänderna. Här gäller det att samla och studera data, för att nå den största sannolikheten. Om man bara hävdar att amalgam måste anses vara farligt tills amalgamanhängarna med fullständig visshet har bevisat motsatsen kan man inte få annat än rätt. Det går inte att bevisa något sådant. Skulle man kunna visa att det inte har skadat någon hittills (annat än de man vet är känsliga och alla andra

som sunda förnuftet säger att man inte skall använda det på) så kan man ändå hävda att man inte bivåtar något om framtiden. Och det går inte.

Eget vetenskapsbegrepp

Detta motiveras stundom genom en missvisande beskrivning av vetenskapligt arbete. New Age-anhängare kan hänvisa till Karl Popper och hans tankar om det subjektiva inslaget i forskarens hypotesbildning. Men detta gäller inte prövningen av hypoteserna. Forskning blir framgångsrik om hypotesbildningen är fri och fantasifull medan prövningen av hypoteserna är hård och noggrann. Dessa betingar varandra. Forskaren kan eller bör vara obunden i sina spekulationer när hypoteserna skapas. Sedan skall prövningen av dem vara desto mer hänsynslös. Fantasin garanterar att alla möjligheter beaktas. Det mest oväntade kan vara det rätta, men det behöver inte vara riktigare än det närmast väntade.

I New Age är det tvärtom. Man har ett mycket begränsat antal teorier om verkligheten. De bygger på grundtankarna om tillvarons enhet och ändamålsenlighet. Det gör att man gärna hävdar psykiska orsaker till fysiska sjukdomar. Sådana teorier bekräftar det djupa sambandet mellan tillvarons delar. När man prövar dem ställer man inga krav alls. Då gäller tesen att det bästa är sant tills någon har bevisat motsatsen. Som försvar för denna inställning kan man hänvisa till tidigare misstag i vetenskapens historia. Man kan också förkasta hypotesprövning som utslag av "positivism" och uttala sin anslutning till andra vetenskapliga ideal, gärna sammanfattade under beteckningar som "hermeneutiska metoder". Bakom sådana deklARATIONER döljer sig ofta en fullständig okunnighet om båda dessa begrepp och en önskan att slippa krav på klarsynt kontroll.

New Age upprätthåller tron på sin samstämmighet med vetenskapen genom medvetna eller omedvetna feltolkningar av svårtolkade och svårförståeliga teorier i modern naturvetenskap. Einsteins relativitetsteori, kvantfysikens modeller, Bohrs komplementaritetsteori och den moderna kaosforskningen kan alla missuppfattas och New Age har inte försuttit några tillfällen. Särskilt populärt har det varit att hänvisa till Bohrs komplementaritetsteori. TV gjorde redan under 70-talet program med kända personer som intresserat sig för den moderna fysiken. De medverkade hänvisade till Bohr och Heisenberg för att legitimera en öppenhet mot det ockulta. Bohr ansågs ha visat att det inte finns någon säker kunskap eftersom motsatsen alltid är lika sann. Ett drömläge för den som vill ifrågasätta det sunda förnuftet. Heisenbergs osäkerhetsrelation tolkades som ett påstående om allmän osäkerhet i fysikaliska forskningsresultat.

Kaos och kosmos

Kaosforskningen gav ny näring åt spekulationer om omöjligheten att förutsäga framtida händelser i naturen.

Under 1980-talet började fysiker intressera sig för sådana förlopp som var svåra att bedöma eftersom mycket små avvikelser i ett ursprungsskede för oöverblickbara konsekvenser i slutfasen av den studerade processen. Detta kallades oegentligt "kaos", men det var inte fråga om något kaos i naturen, bara i vår förmåga till beräkningar av naturens skeenden. Den amerikanske vetenskapsjournalisten J. Gleick utgav år 1988 en standardbok i ämnet som på svenska bar titeln *Kaos*:

Vetenskap på nya vägar. Den togs till intäkt för påståenden om naturens oordning. Allt kan hända. Inget kan förutses. Avgörande blir naturens egen vilja.

Universum kunde därigenom beskrivas som en organism med självständig och oberäknelig vilja. Humanister och samhällsvetare tog detta till intäkt för påståenden om en allmän indeterminism. Inget är förutbestämt eller förutsägbart. I Uppsala anordnades en särskild "Kaosfestival" som skulle bli det symboliska uttrycket för segern över tillvarons lagbundenhet. Det speglar ett komplex och en rädsla för naturvetenskapens metoder. Först hade man med termer som "hermeneutisk metod" hävdade att samhällsvetarna inte skall härma naturvetarnas sökande efter mätbarhet. Sedan skulle man ändå trycka till naturvetarna genom att avfärda all lagbundenhet genom hänvisningar till naturens "kaos".

Under denna tid framträdde också en rad författare med böcker som förenade den nya fysiken med religiös mystik. Titeln på Fritjov Capras *Fysikens Tao* (1975) vittnar om detta. Gary Zukav skrev en bok som utkom på svenska 1981 med titeln *De dansande Wu Li-mästarna*. En översikt över den moderna fysiken. Texten på baksidan framhåller den öppenhet mot det övernaturliga som läsarna förmodligen mest attraherades av. Där står det bland annat att "vårt århundrades fysiker har i allt högre grad börjat inse att de konfronterar det utsägbara". Paul Davies, professor i teoretisk fysik i England bidrog med *Gud och den nya fysiken* (svensk översättning 1987).

Många journalister blev gripna av de nya signalerna och fysiker som David Bohm och Paul Davies förekom flitigt i svenska medier. Men det var inte vetenskapsjournalisterna som lanserade dem, utan medarbetare på kultursidor eller nyhetsredaktioner. Svenska Dagbladet intog en särställning genom I dag-sidan, som hade till uppgift att spegla moderna livsåskådningar. Hänvisningarna till modern fysik återgavs där välvilligt och okritiskt.

Egoistisk upplevelsemoral

Det tredje draget i New Age är den ogenerade självupptagenheten. De gamla religionerna vill inspirera sina anhängare att leva ett hederligt och kärleksfullt till medmänniskans tjänst. Det är ett socialt ideal som kräver osjälviskhet och försakelse. Inom New Age är målet begränsat till individens egna upplevelser. Det är ett asocialt ideal som förhållig den navelskådande njutningen. Förr hette det "Älska din nästa". Inom New Age gäller regeln "Älska dig själv". Livet skall berikas genom framgång i affärer eller angenäma upplevelser, de må sedan kallas försjunkande i jaget eller extatiska själsfärder. Den riktige shamanen hos samer och indianer levde ett påfrestande och uppoffrande liv i stammens tjänst. Den moderna shamanen är en egotrippad extatiker.

På denna punkt bör man kanske ändå infoga en reservation. Från företrädare för New Age brukar man hävda att det också finns ett socialt drag i verksamheten. Många tröttnar på att bara vänta på sina extatiska lyckostunder och börjar intressera sig för andra. Det förekommer också en öppenhet mot samhället. Anhängare av Transcendental Meditation ordnar sina meditationsga-

lor i Globen med syfte att skapa fred på jorden. Även om metoden inte haft framgång är ändå syftet vällovt socialt.

Man kan också här anknyta till den indiska traditionen. Upanishadernas lära om atman och brahman, om människans jag och dess delaktighet i världssjälen, har också haft sociala konsekvenser. Genom tanken på atman som människans innersta verklighet förenas hon med alla andra mänskliga varelser. Gränsen mellan min person och de andras blir mindre viktig. Denna gemenskap har bidragit till en solidaritet som enligt indologer inte fanns under tidigare skeden i Indiens historia.

Det är också omöjligt att dra en skarp gräns mot traditionell religion på denna punkt. Det finns i alla religioner drag av egoistisk frälsningslängtan. Den framträder öppet då man försöker locka till sig anhängare genom att lova ett liv i paradiset eller tusenårsrike. Som motbild till detta kan man måla upp lidandet i helvetets plågor som ett hot mot de otrogna. Det finns mer sofistikerade former. Kanske lovar man de troende "frid i själen" eller "mening i livet". Kanske lovar man en trygg gemenskap med Gud och andra utvalda.

Från känsla till samhällsinsats

Allt detta bekräftar vad Feuerbach en gång hävdade om religionen som en projektion av mänskligt önsketänkande. Det finns naturligtvis mycket i religionen som inte är önsketänkande men säkert kan människor lockas även till etablerade religioner av egoistiska motiv, till exempel längtan efter gudsgemenskap, frid, mening med livet eller starka

känsloupplevelser. Önsketänkandet innebär inte heller att det utlovade är bluff. Ett glas vatten framför mig förblir ett glas vatten även om jag är törstig, men det bör väcka min mistänksamhet. Det kan vara en hägring. En livslögn skulle doktor Relling kalla det, kanske med pragmatisk förståelse.

Det är säkert en allmän regel att den upplevelseinriktade tröttnar på att älta sina känslor efter hand och vänder sig utåt. De pietistiska väckelserörelserna under 1700-talet ger exempel. Enligt dem var den verkligt kristne en känslomässigt engagerad, inåtvänt kulturfientlig bibelläsare som tagit avstånd från världen efter en häftig botkamp mellan Gud och djävulen om den arma människans själ. Dessa introverta eller "teoverta" pietister utförde ändå storverk på det sociala området. De startade skolor och sjukhus, fattigvård och barnhem. Mycket gjordes väl för att glädja Gud och inte bara medmänniskan, men hon fick ändå hjälp och det kristna budskapet kunde på så sätt av omvärlden uppfattas som något annat än ett erbjudande om biljetter till himlen.

För några år sedan lyckades företrädare för Transcendental Meditation, eller TM-rörelsen som den ibland kallar sig, övertyga Järfälla kommun om att de anställda arbetade bättre om de fick meditera på arbetstid någon halvtimme i veckan. På samma sätt har det hävdats att man har nytta av möbleringar efter kinesiska principer för man blir mer harmonisk och kan arbeta effektivare. Allt detta är försök att motivera New Age-inslag på ett nyttobetonat sätt som påverkar utövaren. Om man ser till att sängen inte står på ett currykryss kan man undvika cancer. Problemet här är inte egoismen. Det är ju vällovt att vilja hålla sig

frisk och att arbeta effektivare. Här är det snarare kontrollen av dessa förutsägelser som kan diskuteras, men som vanligt är det rimligt att räkna med placeboeffekter som gör att anspråken inte kan avfärdas fullständigt. Det som inte är motbevisat är sant enligt New Age och kan vara en nyttig livslögn enligt doktor Relling.

Religion och vetenskap

Inget av det som New Age erbjuder och förkunnar behöver vara skadligt i sig, men det sorgliga är att budskapet inte kan beskrivas korrekt. Varför skall förkunnelsen framställas som vetenskapligt legitimerad? Vad är det för fel på ett ärligt och hämningslöst flummmande? Varför skulle man inte få frossa i okulta upplevelser för att sedan återge dem med innehållslösa och odefinierade känsloutryck? Varför kan man inte bara ge sig hän åt sina smetiga och dunkla riter och utsvävningarna i poetiska ramsor som skall beskriva den extatiska hänryckningens djup och höjder? Varför måste detta motiveras med pretentiös kvasivetenskap? New Age är en fantasifull flykt in i drömmen om livets evighet och mitt väsens oändliga möjligheter. I ett land med religionsfrihet skall ingen hindras från att ge sig hän åt detta. Men intellektuell hederlighet kräver att alla anspråk på vetenskaplighet avvisas. De bottnar i samhällets okritiska respekt för allt som kallas vetenskap och avser att ge New Age en fullständigt ogrundad legitimitet.

Nietzsches åtskillnad mellan det apollinska och det dionysiska kan sannolikt kasta ljus över frågan. Det apollinska är erkänt och aktat i vår kultur. Det dionysiska har säkert

alltid levt kvar men haft ett lägre anseende. Vilken företagsledare, politiker eller fackföreningsboss skulle deklarerat att resan eller konferensen bara är till för att "vi skall få kröka loss" eller "släppa alla hämningar under några dagar"? Det finns en allmän föreställning om att man skall vara sansad och nyttig. Det man gör skall vara genomtänkt och användbart.

Religionen har med denna motivering marginaliserats sedan 1700-talet. Den har försökt hävda sitt existensberättigande långt in i vår tid genom att säga sig värna moralen. Men ingen tror numera att religion är en förutsättning för moral. Det finns tillräckligt många exempel på att högtstående moral har utformats på rationell grund. Ingen tror heller på att religiösa är mer moraliska än andra. Många exempel falsifierar detta. Dessutom blir den religion som skall värna moralen så torftig och fördömande att endast de mest bigotta kan uthärda dess självbelåtenhet.

Trots det har religionen överlevt som en nisch för efterlängtade känsloupplevelser, men ofta under beskjutning från de intellektuella som har svårt att tåla de inslag som strider mot förnuft och rationalitet. I dag står det en strid inom Svenska kyrkan om förhållandet till New Age. I diskussionen kan det nästan låta som om kyrkan stod för den "apolliniska", sunda och sansade, religionen medan New Age representerar vidskepelse och hämningslöshet. I ett debattinlägg om Ma Oftedals avstängning från prästämbetet jämfördes kyrkan och New Age med skolmedicin och homeopatisk naturmedicin. Kyrkan blev en form av "vetenskaplig religion". Här ligger sannolikt också förklaringen till kyrkans bristande förmå-

ga att locka folk. Den har blivit så klok och förnuftig, sansad och nyttig att den inte kan tillfredsställa behoven av mystik och känsloupplevelser. Undantag finns. Taizé-rörelsen, som samlar ungdomar i ett kloster till stillsam sång och starka upplevelser av gemenskap, har kvar sin lockelse. De gamla kyrkofäderna är attraktiv läsning. Biskopar gör ökenvandringar för att få del av den karga miljö som gav upphov till deras andliga klarsyn.

New Age lockar till sig människor genom att vädja till deras längtan efter upplevelser. Samtidigt garderar den sig mot anklagelsen för oförnuftighet genom att hänvisa till vetenskapen. Därigenom blir det tillåtet för en upplevelsetörstande nutidsmänniska att med bibehållen apollinisk självaktning leva ut sina dionysiska böjelser genom trumresor, shamanistiska seanser, kontakt med djurandar, sökande efter currykryss, meditation och extatiska upplevelser av jagets förening med de kosmiska urkrafterna. Denna falskhet som gör New Age förrädisk. Det ovetenskapliga förhållningssättet är ett villkor för att vetenskapen skall kunna förenas med förkunnelsen. Det dionysiska har inte fördrivits från Västerlandet men det uppträder under Apollos täckmantel. Obalansen kanske inte är så stor som Nietzsche ansåg. Det är inte problemet. Det är i stället att gränsen mellan förnuft och flummighet suddas ut när inte de båda sidorna av livet kan tillgodoses under former som tillåter en hederlig varudeklaration.

Christer Hedin är docent i livsåskådningsvetenskap och universitetslektor i religionshistoria vid Lärarhögskolan i Stockholm och Uppsala Universitet.

Litteratur

Benedict, R. 1949, *Kulturmönster*.

Capra, F. 1975, *Fysikens Tao*.

Davies, P. 1987, *Gud och den nya fysiken*.

Gleick, J. 1988, *Kaos: Vetenskap på nya vägar*.

Hammer, O. 1997, *På spaning efter helheten. New Age – en ny folketro*.

Hesse, H. 1922, *Siddharta*.

Lovelock, J. 1991, *Gaia i Planeten Jorden*.

Nietzsche, F. 1902, *Tragedins födelse*.